

2. Жовтобрюх В.Ф, Муромцева О.Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій / За ред. О.Г. Муромцевої. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.

3. Савченко С.В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. – Луганск: Альма Матер, 2003. – 406 с.

4. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – 2-е изд., исправ. – М.: Высшая школа, 1988. – 320 с.

5. Пасинок В.Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя: Монографія. – Харків: ІМІС, 2001. – 280 с.

УДК 376.2:364-784.522

С.В. Андрійчук

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ПРИ ПЕРЕХОДІ ВІД НАВЧАННЯ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ДО МАСОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті проаналізовано основні проблеми соціальної адаптації дітей з особливими потребами, пов'язані з переходом від навчання в спеціальному дошкільному навчальному закладі до навчання в масовій загальноосвітній школі, намічена програма підвищення адаптаційних можливостей дитини за допомогою узгодження впливів навчального закладу та її сім'ї.*

***Ключові слова:** соціальна адаптація дітей з особливими потребами, спеціальний дошкільний навчальний заклад, адаптаційні можливості дитини.*

***Аннотация.** В статье анализируются основные проблемы социальной адаптации детей с особенными потребностями, которые связаны с переходом от учебы в специальном дошкольном учебном заведении к учебе в общеобразовательной школе, намечена программа повышения адаптационных возможностей ребенка с помощью согласования влияния учебного заведения и его семьи.*

***Ключевые слова:** социальная адаптация детей с особенными потребностями, специальное дошкольное учебное заведение, адаптационные возможности ребенка.*

***Annotation.** In the article the basic problems of social adaptation of children with special needs are analysed.*

***Key words:** social adaptation of children with special needs, special preschool educational establishment child's adaptational possibilities.*

Проблема адаптації особистості до умов оточуючого середовища є однією з найбільш актуальних у сучасній філософській, психологічній та педагогічній науках. Особливої актуальності вона набуває в рамках соціально-педагогічної науки, оскільки безпосередньо пов'язана з процесом входження особистості в соціальне середовище, засвоєння нею основних соціальних норм та правил поведінки, передачі соціального досвіду від одного покоління до іншого. Соціальна адаптація – процес, який відбувається протягом усього життя особистості, адже суспільство, соціальне середовище, в якому вона перебуває, є динамічними, тобто постійно змінюються, що в свою чергу, викликає необхідність пошуку нових адаптаційних можливостей для життєдіяльності у таких умовах.

Особливої значущості соціальна адаптація набуває для осіб, які мають обмеження у психічному чи у фізичному розвитку, адже ступінь адаптованості такої людини в суспільство прямо пропорційна її можливостям вести повноцінне соціальне життя,

виконуючи певні соціальні ролі, реалізуючи свої потенційні можливості нарівні із здоровими людьми.

У статті ми розглядаємо проблему соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку, які після закінчення спеціального дошкільного навчального закладу продовжують своє навчання у масовій школі нарівні із здоровими дітьми. Така ситуація в більшості країнах світу не викликає особливої уваги, оскільки гуманізація і демократизація освіти, яка тільки-но проходить в українській системі освіти, вже починає давати вагомі плоди у більшості розвинутих країн світу. Курс на інтеграцію дітей з особливими потребами у середовище здорових дітей починає приносити неабиякі здобутки, адже упередженість, зверхність і жалість, властива українським громадянам у ставленні до інвалідів, у розвинутих країнах світу змінюється на захопленість силою волі, працелюбством, наполегливістю таких людей.

Згідно з законом України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” (стаття 21), держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям [4]. За таких умов дитина з особливими потребами, яка успішно засвоїла програму дошкільного навчального закладу (тобто має збережений інтелектуальний розвиток) і може обслуговувати себе без сторонньої допомоги (самостійно пересуватися (можливе використання при пересуванні допоміжних засобів, наприклад, милиць), має елементарні гігієнічні навички), може здобувати повну загальну середню освіту в масовій школі. Як правило, більша частина випускників спеціальних дошкільних навчальних закладів для дітей з порушеннями зору (90 – 95%), для слабочуючих дітей (80%) та для дітей з порушеннями мови (55 – 65%), якщо такі порушення не пов’язані з враженням центральної нервової системи, продовжують своє навчання у початкових класах загальноосвітніх шкіл (дані вказано на основі аналізу досвіду роботи спеціальних дошкільних навчальних закладів м. Чернівці). Значно нижчі показники влаштування в масові школи випускників спеціальних дошкільних навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями (10 – 15%), дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату (20 – 25%) – при важких формах ДЦП порушення зачіпають інтелектуальний розвиток або не дають можливості дитині самостійно себе обслуговувати.

Про ускладнення процесів соціальної адаптації при зміні гри, як провідного виду діяльності дошкільника, на навчальну діяльність молодшого школяра вказували у своїх працях Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Б.Г. Ананьєв, А.В. Петровський та багато інших педагогів. Дослідження проблем соціальної адаптації особистості знаходимо у працях Ф.Б. Березіна, Ю.А. Александровського, Г.О. Балла, М.І. Боришевського, І.С. Булаха, П.С. Кузнецова, К.О. Абульханової-Славської, Ю.У. Гана, О.І. Зотової та інших. Однак сьогодні досить мало наукових досліджень, пов’язаних з вивченням особливостей соціальної адаптації колишніх дошкільників з особливими потребами не тільки до зміни провідного виду діяльності, але й до якісно іншого соціального оточення в умовах масової школи, що і зумовило вибір теми статті.

Поняття „адаптація” вперше з’являється у другій половині XVIII століття в працях німецького фізіолога Ауберта, який використав цей термін для характеристики явищ пристосування чутливості органів зору (або слуху), що виражається в підвищенні чи зниженні чутливості у відповідь на дію адекватного подразника, до змін навколишнього освітлення [5]. Пізніше це поняття зустрічається в широкому значенні як будь-яке пристосування живого організму до існування в середовищі. Адаптація забезпечує рівновагу між впливом організму на середовище і зворотним впливом середовища на людину.

Сьогодні поняття адаптації є однією з категорій соціальної педагогіки. Аналізуючи це поняття, варто зауважити, що у сучасній науковій літературі існує чимало різних поглядів на визначення його суті. Г.А. Балл на основі аналізу наукових джерел виділяє два основні підходи до визначення адаптації: широкий і вузький. Адаптація в вузькому

розумінні включає в себе підкорення індивіда практично незалежному від нього середовищу (при цьому середовище трактується як безпосереднє оточення). Адаптація в широкому значенні – пристосування особистості до навколишнього середовища, спрямоване на збереження власного гомеостазу [2].

Під критерієм соціальної адаптації особистості ми розуміємо умовний показник, на основі якого визначається міра її пристосування до умов соціального середовища, що змінюється. Соціальну адаптацію особистості ми пов'язуємо з тим, наскільки впевнено вона почуває себе у суспільстві; наскільки адекватним є суб'єктивне сприйняття нею самої себе, власних соціальних зв'язків, соціальної дійсності тощо.

Для того, щоб описати специфіку соціальної адаптації молодшого школяра з особливими потребами до навчання у відкритому середовищі, скористаємося теорією Ф.Б. Березіна [3]. Вчений виділяє в єдиному адаптаційному процесі особистості три аспекти психічної адаптації: власне психічну, соціально-психологічну і психофізіологічну, які тісно взаємозалежні єдністю сфери практичної діяльності людини (у нашому випадку – переходом від ігрової діяльності в ізолюваному середовищі спеціального дошкільного навчального закладу до навчальної діяльності в початковій школі нарівні з здоровими дітьми). Розглянуті аспекти Ф.Б. Березін оцінює як підсистеми в загальній системі психологічної адаптації особистості. При цьому, системоутворюючими факторами для реалізації власне психічної адаптації стають підтримка психічного гомеостазу й збереження психічного здоров'я, соціально-психологічної організації адекватної мікросоціальної взаємодії, психофізіологічної адаптації: оптимальне формування психофізіологічних співвідношень [3].

Варто підкреслити, що порушення адаптованості виникають під впливом різких змін умов життя особистості, звичного для неї оточення, наявності стійкої психотравмуючої ситуації. Закономірно, що в нових для себе умовах дитина з особливими потребами, яка не має достатнього досвіду взаємодії із здоровими дітьми, почуває себе дискомфортно. Як правило, такий стан поглиблюється неприйняттям дитини ровесниками, особливо тоді, коли вона має помітні фізичні вади. За таких умов навіть при відповідних фізіологічних та психологічних можливостях дитина не може опанувати навчальний матеріал, втрачає інтерес до школи, замикається в собі. Порушення гомеостатичної рівноваги особистості призводить до її дезадаптованості. Такий стан поглиблюється різкою зміною „соціальної ситуації розвитку” особистості – віковою кризою 6-ти років. За таких умов особливо важливою є робота соціального педагога, класного керівника з дітьми класу, де навчаються діти з обмеженими можливостями. Бесіди, розповіді педагогів з перших днів навчання у школі допоможуть уникнути „цькування” хворих діток, у той же час не формуючи жалості до них, а створюючи умови рівності між хворими та здоровими дітьми. Досить важливою є індивідуальна робота соціального педагога та класного керівника з дитиною, що має особливі потреби, адже саме він стає найбільш впливовим дорослим для дитини цього віку. І, звичайно ж, невід'ємним компонентом успіху у процесі забезпечення адаптованості дитини з особливими потребами до навчання у масовій школі є співпраця педагогів з її сім'єю, адже саме сім'я залишається тим плацдармом, який залишається у дитини з попереднього етапу її життя, саме батьки та найближчі родичі продовжують турбуватися про дитину. Співпраця школи і сім'ї не повинна зводитися до формальних батьківських зборів. Ця робота повинна проводитися і соціальним педагогом, і класним керівником дитини через бесіди з батьками, консультації стосовно підготовки до виконання домашніх завдань, а також відносно можливих стратегій поведінки дитини з особливими потребами у відповідь на некоректне ставлення з боку однокласників чи випадкових перехожих.

Разом з тим не ватро ігнорувати індивідуально-психологічні особливості дитини, яка адаптується до нових умов життєдіяльності. Соціальний педагог разом з класним керівником зобов'язаний активізувати усі потенційні можливості дитини з обмеженими можливостями, щоб процес адаптації до навчання із здоровими дітьми пройшов більш

успішно. Така робота також проводиться спільно з батьками дитини, адже лише комплексний вплив на дитину може дати потрібні результати.

Досить цікавою, на наш погляд, є система адаптації до нових соціальних умов, розроблена Ю.А. Александровським. Вчений розглядає адаптацію як результат діяльності цілісної саморегулюючої системи, яка уособлює собою ієрархічну багаторівневу організацію адаптаційних процесів і є проявом синтетично інтегрованої активності багатьох біологічних та соціально-психологічних систем. Далі автор виділяє п'ять видів підсистем: соціально-психологічних контактів; пошуку, прийняття та переробки інформації; бадьорості і сну; емоційного реагування; ендокринно-гуморальної регуляції. Рівень розвитку цих підсистем впливає на можливості адаптації особистості до змін навколишнього середовища [1]. Така система досить успішно може бути використана для розробки індивідуальної програми для забезпечення соціальної адаптації дитини з особливими потребами до навчання у відкритому середовищі. Спільними зусиллями із залученням соціального педагога, психолога, класного керівника і батьків дитини, що має обмеження у своєму розвитку, ватро розробити програму підвищення адаптаційних можливостей дитини шляхом розширення її контактів з ровесниками у класі, інформуванням та консультуванням батьків стосовно особливостей розвитку дитини, забезпечення їх необхідною педагогічною, психологічною, юридичною інформацією, розробки режиму дня дитини тощо. У разі необхідності до цього процесу потрібно залучити також дільничного лікаря.

Таким чином, забезпечення соціальної адаптованості дитини з особливими потребами до навчання в масовій школі можливе лише за умови тісної співпраці школи та сім'ї дитини з врахуванням індивідуальних особливостей розвитку школяра і його потенційних можливостей.

Література

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. – М.: Наука, 1976. – 272 с.
2. Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С.92 – 100.
3. Березин Ф.Б. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л.: Наука, 1988. – 270 с.
4. Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – №21. – С.252 – 254.
5. Милославова Н.А. Адаптация как социально-психологическое явление // Социальная психология и философия. – Л., 1973. – С. 118 – 121.

УДК 37.018.1

С.П. Архипова, І.В. Ченбай

СТВОРЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ТА ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. У статті розглядаються питання створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, змісту та форм соціального супроводу, що здійснюється спеціалістами центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (на матеріалі Черкаської області).